

L'Empire Ottoman, Étude Géographique et Statistique (Osmanlı İmparatorluğu, İstatistik ve Coğrafi Çalışma)

W. Kellner, Çev. Léon Clugnet

Lyon, Librairie Générale De H. Georg Yayınları, 1877, 128 Sayfa.

Gassim IBRAHİM*

L'Empire Ottoman, Étude Géographique et Statistique (Osmanlı İmparatorluğu üzerine coğrafi ve istatistik çalışması) adlı kitap W. Kellner tarafından tahminen 1877 yılında Almanca yazılıp Léon Clugnet tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Yazarın hakkında fazla bilgi olmamakla beraber Osmanlı'da Tanzimat ve Dağılma dönemi olarak adlandırılan bir devirde yazdığı kitap dönemin Osmanlı Devleti'nin coğrafyası, nüfusu ve ekonomisine odaklanarak tarihinden vilayet yönetimlerine kadar mufassal bir şekilde ele almaktadır.

Eserinin ilk kısmında yazar kısaca Osmanlı tarihine değinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak 1357 senesinde Rumeli'ne gelişi, Balkan fetihleri, Doğu ve Arap coğrafyası fetihleri, II. Abdülhamid'in cülûsuna kadar kısaca ve kronolojik şekilde yer verilmiştir. Hızlı ve etkili fetihleriyle Viyana'ya kadar ilerleyen "istilacı" olarak nitelendirilen Osmanlılar, güçlenen Rusya tarafından durdurulacaktır. Gitgide topraklarını (Kırım, Eflak, Moldova, Azov, Yunanistan, Sırbistan ve Mısır) kaybetmeye başlamış ve 1854-56 savaşı, Avrupalı Devletlerinin Osmanlı Devleti'ndeki azınlık gayrimüslimlerin haklarını korumak üzere Osmanlı içişlerine karışabilmelerini sağlamıştır. Yazarın bu

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih bölümünde Doktora Öğrencisi, ibrahimgassim983@gmail.com

kısımın sonunda 1299'dan 1876 yılına kadar sıraladığı Osmanlı Padişahları arasında 1402-1413 bilinen fetret devrinde Padişahı olarak I. Süleyman'ı göstermesi ve II. Mehmet'in birinci culûsunu görmemesi dikkat çekmektedir.

Osmanlı Coğrafyası adı altındaki ikinci bölümde, yazar Osmanlı Devleti'in gücü ve merkezi olan İstanbul ve çevresinden uzaklaştıkça sınır bölgelere doğru ilerlerken halkın devlete bağlılığının azaldığını ileri sürmektedir. Ona göre Osmanlı'nın, durumunu bilenler, Suriye, Filistin, Mısır, Trablus ve Tunus gibi merkezden uzak bölgeleri hala kontrolünde nasıl tutmayı başardığına şaşkın ve meraklı kalır. Dönemin Osmanlı Avrupası, Avusturya-Macaristan sınırında Bosna-Hersek Vilayeti, Bosna'nın doğusunda Sırp Prensiği, Manastır Vilayeti, Tuna Vilayeti, Romanya, Selanik Vilayeti ve Edirne Vilayeti'nden oluşmaktaydı. Yazar bu bölgelerin yönetim taksimleri, akarsuları, dağları, vadileri, verimli toprakları, yolları ve rölyefi gibi coğrafik özellikleri hakkında teferruatlı bilgiler vermektedir. Aynı şekilde Anadolu, Kafkas, Arap ve Kuzey Afrika bölgeleri doğrudan veya dolaylı olarak (vassal) Osmanlı'ya bağlı toprakları hakkında coğrafi verileri arz etmektedir.

Tarım ve Sanayi kısmına gelindiğinde Kellner, Osmanlı'nın Balkan bölgelerini betimlerken Bosna, Bulgaristan, Trakya, Makedonya, Selanik gibi yerlerin çok verimli, hayvancılığa uygun ve tarıma müsait olduğunu söylemektedir. Bununla beraber Romanya, Dinar Alpleri, Hersek ve Karadağ gibi bölgeler ise o kadar verimli değillerdi. Anadolu ve Adalar ise ormansızlaştırma nedeniyle verimli toprakların yok olduğunu aktarmaktadır. Yazara göre belli ki Osmanlı, iyi yönetiliyor olsaydı çok gelişmiş bir Devlet haline gelebilirdi (s. 26). Müellif Osmanlı Devleti'indeki demir yolları ve telgrafçılıktan da bahsederken Osmanlı'nın Anadolu'ya göre balkan topraklarına ne kadar önem verdiği Osmanlı Avrupası'nda, dönemdeki halihazır demir yollarının uzunluğu 1512 km iken, Anadolu'da ise sadece 274 km'lik olmasından anlaşılmaktadır (s. 123-124). Telgrafçılık ise yazarın aktardığı bilgilere göre 1876 senesinde Osmanlı Devleti'nde 25.232 km telgraf hattı, 48.650 km tel, devlete ait 397 ve demir yollarına ve kamuya ait 47 telgraf ofisi, 2.894 personel ve 1.240 telgraf cihazı bulunmaktaydı (s. 126).

Dördüncü bölümde, yazar İstanbul'daki Avusturya Elçiliğinde çalışan Major Zur Helle'nin 1871 yılında Avusturya hükümetine sunduğu ve "Austria"da yayınlanan verilere dayanarak tablo şeklinde Osmanlı'nın her vilayetinin yüzölçümü ve nüfusuna dair bilgi vermektedir. Osmanlı, Balkanlarda kendisine doğrudan bağlı topraklar 6.723 metre kareyle 9.791.582 nüfusa sahip iken, Asya'da 49.937 metre kareyle 28.353.071 nüfus ve Afrika'da 20.859 metre kareyle 1.150.000 nüfusa sahip olduğu gösterilmektedir. Romanya, Sırbistan, Mısır ve Tunus gibi dolaylı olarak bağlı bölgeler ise 93.641 metre kareyle 38.955.281 nüfusa sahip olduğu aktarılmaktadır. Yazarın Almanach de Gotha'nın kaynaklarından (1877) aktardığına göre Osmanlı Devleti, 5.716.434 metrekaresiyle 48.283.400 nüfusa sahipti (s. 27-30). Ayrıca müellif bu bölümün sonunda, Osmanlı nüfusunun mensup olduğu etnik grubu ve din üzerine sayısal şekilde detaylı bilgiler vermektedir (s. 31-35).

Sonraki bölümde, Osmanlı Devleti'nin kanun esaslarına yer verilmiştir. Yazar burada Mirî, Vakıf, Malikane ve Mülk şeklinde sınıflandırarak özellikle Tanzimatla Osmanlı'da yapılan toprak ve mülkiyet düzenlemeler üzerine durmaktadır. Ona göre mülkiyet konusunda gayrimüslim tebaaları ve yabancıların hakları hep zedelenmiştir. Bunun üzerine yazar Şubat 1856 tarihinde çıkarılan İslahat Fermanı ve içeriğine kısaca değinmekle birlikte gayrimüslim tebaa ve yabancılara ilişkin maddelerin ve verilen vaatlerin kısmen veya hiç uygulanmadığını ileri sürmektedir. Müellif, Aralık 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet'ten bahsederken Kanun-i Esasî'yi, Sadrazam Mithat Paşa ve Jön Türkler'in yaşlı İslamcılar ve Şeriatçılara karşı bir zaferi olarak nitelendirmektedir (s. 51).

Altıncı başlıkta ise ele alınan Devlet işleyişi, müellif özellikle Tanzimatla birlikte yapılandırılan Osmanlı yönetimi ve idaresine odaklanmıştır. Merkez yönetiminden bahseden müellif, Devlet içerisindeki hiyerarşiden başlayarak Sultan, Vezirzade, Serasker, Şeyhul İslam ve hükümet Nazırları ve müsteşarların makamları ve görevleri hakkında bilgi vermektedir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne doğrudan ve dolaylı olarak bağlı eyaletlerin idari taksimatları, yönetimi, işleyişi ve yöneticilerin sahip oldukları yetkilerinden söz etmektedir. Hukuk ve yargı sistemi ise eyaletten eyalete ve reayanın statüsüne göre değiştiğini söylemektedir.

Osmanlı maliyesini de ele alan Kellner, önce Türkiye ardından Osmanlı hakimiyetini tanıyan yarı bağımsız Romanya, Sırbistan ve Mısır gibi devletler ve doğrudan bağlı bölgelerin gelir-gideri şeklinde tablolarla teferruatlı veriler sunmaktadır (s. 82-109). Burada dikkate değer bir hususa değinen yazar, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu büyük ve verimli topraklarla birlikte kötü idare ve yönetiminin yanısıra gelir-gider dengesizliği sebep göstererek borçlarını ödeyemez hale gelmesini “devlet iflası” olarak adlandırmaktadır (s. 87). Ona göre Bab-ı Ali, devlet borçlanırken ne politika ne de strateji geliştirdiği gibi verilen vaatleri yerine getirmeyip dönemin bürokratları zenginleşerek halkın üst tabakasının fakirleşmesi ve ahlaksızlaşmasına sebep olmuştur.

Dış politika başlık altındaki kısım, yazar dönemin Osmanlı ordusunun teşkilatı, birimleri ve asker sayılarını bölge bölge anlatmaktadır. Bunun yanında Osmanlı surları ve istihkamları, deniz kuvvetleri ve gemileri üzerine durmaktadır. Yazarın dönemin Osmanlı Donanmasının o kadar korkulur olmadığını ifade etmesi, Türk kaynaklarına göre Sultan Abdülaziz'in, döneminde ordunun modernize edilmesi ve özellikle donanmaya yeni gemiler kazandırarak Osmanlı donanmasını Dünyanın üçüncü donanması seviyesine getirdiği kanaatten farklı düşündüğünü ortaya çıkarmaktadır.

W. Kellner'in, kitabında İslam ve Müslüman hakkında bilgi verirken “Muhammedcilik, Muhammedci veya Muhamed yandaşları” sözcüklerini tercih ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti yönetimine eleştirilerinde ise gayrimüslim unsularının savunmasını yaparcasına onlara karşı muamelelere odaklanması bilimsel tarafsızlığını bozmaktadır. Ayrıca yazarın Osmanlı kaynaklarını kullanmadığını aşikardır. Bazı yerlerde atfen kaynaklarını zikretmişse de yararlandığı kaynakların bibliografyasını yapmaması eserin eksiklerinden bazılarıdır. Bununla birlikte müellifin meydana getirdiği çalışma,

dönemin şartları dolayısıyla bir yabancı olarak mensup olmadığı bir Devlet üzerine mufassal bir şekilde araştırması bakımından takdire şayandır. O dönemin kaynakları kullanarak aktardığı veriler ise bugün de Osmanlı Coğrafyasıyla ilgilenecek araştırmacılar için birinci el kaynak olarak önem taşımaktadır. Bu yüzden bu eserin Türkçe literatürüne de kazandırılmasında yarar vardır.

